

Мехович Сергій Анатолійович, Доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки бізнесу і міжнародних економічних відносин. ORCID: 0000-0001-7080-7609. Тел.+38(050)4026212; e-mail: sm261245@gmail.com.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Кирпичова, 2, Харків, Україна, 61002

Дорошенко Володимир Сергійович, Доктор наук з державного управління, професор, Інституту держави і права НАН України, провідний науковий співробітник. Тел.+38(097) 3855025; e-mail: sm261245@gmail.com

Другова Олена Сергіївна, Кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та бізнесу. Тел.+38(066) 4811699. e-mail: drugova.elena.sergeevna@gmail.com

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (ХНЕУ)

Геворкян Артем Юрієвич, Кандидат економічних наук, доцент. Тел.+1(619)642-4269; e-mail: sm261245@gmail.com.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Кирпичова, 2, Харків, Україна, 61002

ЕКОНОМІЧНА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ: МОДЕЛІ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСТВА

Анотація. У статті розвинуто ідею відродження економіки України через її індустріальний розвиток. Обґрунтовано, що найбільш процвітаючі країни свого часу розвивали виробничі структури у тих областях, де було сконцентровано технологічний прогрес, тому прорахунки політики, насамперед у питаннях розбудови промисловості, мають бути враховані при формуванні напрямів повоєнного відновлення. Який шлях вибирає країна - залежить від політичного устрою та економічної політики. Від цього також залежать інституційні зміни, які або прискорюють інноваційний процес, або його стримують. В останні десятиліття Україна здійснила регрес від індустріальної до аграрної країни. На основі офіційних статистичних даних показано, що економіка України практично вся знаходиться на низькотехнологічному рівні за світовими критеріями. Як результат, основою ВВП є низькотехнологічні види діяльності із оптової і роздрібною торгівлі, сільського господарства, операцій із нерухомим майном, транспорту, складського господарства, добувної промисловості. Виробництво високотехнологічної продукції зростає за рахунок послуг, але їхня загальна частка у виробничій діяльності України становить менше 10 %. Запропоновано методологію, яка передбачає створення нового змісту промислової політики та розробку нових моделей у контексті формування міжгалузевої кооперації, що слід розглядати як альтернативу галузевому принципу управління. Наголошено на необхідності створення ефективного законодавчого середовища інноваційної та інвестиційної діяльності. Таким визнаним середовищем є інноваційно – промислові кластери, а їх підґрунтям – інститут кластерної політики, який потрібен для створення законодавчої та нормативної бази підтримки реінжинірингу і розвитку кластерних мереж, де формуються партнерські відносини між бізнесом, владою, наукою і громадою за моделлю «потрійної спіралі». Розкрито його сутність та основні підходи у забезпеченні реалізації.

Ключові слова: моделі, промислова політика, реформування, господарство, інноваційний процес, промисловість, промислові кластери.

Mekhovich Serhii A., Doctor of Economics, professor, professor of the Department of Business Economics and International Economic Relations. ORCID:0000-0001-7080-7609. Tel. +38(050) 4 02 62 12; e-mail: sm261245@gmail.com.

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kyrpychova Str., 2, Kharkiv, Ukraine, 61002.

Doroshenko Volodymyr S., Doctor of Public Administration, Professor, Institute of State and Law National Academy of Sciences of Ukraine, leading researcher. Tel. +38(097) 3 85 50 25; e-mail: sm261245@gmail.com

Druhova Olena S., PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Business. Tel. +38(066) 4811699. e-mail: drugova.elena.sergeevna@gmail.com

Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics (KNEU).

Gevorgyan Artem Yu., PhD in Economics, Associate Professor. Tel. +1(619)642-4269; e-mail: bfpochta@gmail.com
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kyrpychova Str., 2, Kharkiv, Ukraine, 61002.

ECONOMIC DESTRUCTION OF UKRAINE: POLICY MODELS OF ECONOMIC REFORM

Abstract. The article develops the idea of reviving the economy of Ukraine through its industrial development. It is well-founded that the most prosperous countries of their time developed production structures in those areas where

technological progress was concentrated, therefore policy miscalculations, primarily in matters of industrial development, should be taken into account when shaping the directions of post-war recovery. Which path the country chooses depends on the political system and economic policy. Institutional changes that either speed up the innovation process or hold it back also depend on it. In recent decades, Ukraine has regressed from an industrial to an agrarian country. On the basis of official statistical data, it is shown that Ukraine's economy is almost entirely at a low-tech level by world standards. As a result, the basis of GDP is low-tech activities from wholesale and retail trade, agriculture, real estate operations, transport, warehousing, and mining. The production of high-tech products is growing at the expense of services, but their total share in the production activity of Ukraine is less than 10%. A methodology is proposed, which involves the creation of a new content of industrial policy and the development of new models in the context of the formation of inter-sectoral cooperation, which should be considered as an alternative to the sectoral principle of management. The need to create an effective legislative environment for innovation and investment activities is emphasized. Such a recognized environment is innovation - industrial clusters, and their subordinates - the institute of cluster policy, which is needed to create a legislative and regulatory framework to support reengineering and the development of cluster networks, where partnership relations between business, government, science and the community are formed according to the "triple spiral" model. Its essence and main approaches in ensuring implementation are disclosed.

Keywords: models, industrial policy, reform, economy, innovation process, industry, industrial clusters.

Вступ. Головними тенденціями нашого часу, які формують якісно новий рівень суспільної організації і економічних відносин, є прискорення розвитку, трансформація форм та інститутів господарювання, активація інноваційних змін. У такі періоди органи управління соціально-економічними процесами, а також органи самоорганізованої спільноти об'єктивно вимушені змінювати свої підходи і методи регулювання всіх стадій життя населення країни та відношень між владою і бізнесом. Ці завдання перебудови управління необхідно вирішувати в умовах нерівноваги в зовнішньому середовищі, невизначеності сил і факторів впливу в умовах збільшення ризику та помилок. Зменшити цей негатив може наука, яка своїм інструментарієм досліджень надає системі управління якісну інформацію та рекомендації для прийняття виважених рішень.

Потреба в докорінних змінах формує відповідні настрої у фахівців, керівників та громади. Але з наукових позицій ці настрої потрібно формувати з розумінням, що нова, «нестандартна» ситуація сьогодення, нові складні проблеми і виклики старими методами вирішити неможливо, а нові підходи і методи управління розвитком, в першу чергу, потребують нового економічного мислення. Нове мислення не означає відмову від усього, що формувалося десятиріччями та на певних етапах розвитку країни доводило свою корисність та важливість. У першу чергу, це стосується позиціонування України у глобальному світі: аграрна, індустріальна чи інтелектуальна економіка? Історично для України характерний комплексний розвиток промисловості, науки, виробництва, сільського господарства та інтелектуального потенціалу. Усі ці складові сьогодні присутні в економіці країни.

Мета статті – узагальнити ключові виклики сучасності і окреслити теоретичні та практичні аспекти стратегічних підходів у формуванні промислової політики на принципах індустріальної державності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом у науковій літературі з'явилася низка публікацій, в яких автори висловлюють

думки щодо можливих сценаріїв розвитку економіки України в сучасних умовах. Є різні підходи, але все гучніше чути заклики до необхідності принципових змін у державній політиці та перегляді самих принципів побудови економіки країни. Відомий вчений д.е.н. Ю.В. Кіндзерський, послідовний захисник політики індустріального розвитку, у черговий раз закликає до переосмислення моделі політики реформування господарства. Не можливо з ним не погодитись, що «...національна політика, яка проводилась впродовж останніх десятиліть зумовила суттєве технологічне і економічне відставання країни, зробила її вразливою до зовнішньої агресії. Прорахунки політики, насамперед у питаннях розбудови промисловості, мають бути ураховані при формуванні напрямів повоєнного відновлення.» [1].

Такої ж думки доктор економічних наук, талановитий організатор промисловості О.В.Попов. У своїх працях він переконливо довів необхідність реінжинірингового підходу до розбудови промисловості України, і, перш за все, машинобудування та високотехнологічних підприємств військово-промислового комплексу [2].

Економіст, публіцист, автор книг “Українське економічне диво” В.Новіков стверджує, що «... відновлення української економіки у довоєнному вигляді буде означати консервацію її аграрно-сировинного типу, що робить Україну найбіднішою країною Європи.» [3].

Доктор економічних наук, професор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка Наталія Резнікова серію публікацій присвячує міркуванням щодо того, яким насправді має бути план економічної відбудови України? Вона вважає, що «...український уряд має три роки для того, аби закласти підвалини для економічного відновлення і на самому початку сигналізувати вимушеним емігрантам, що на них насправді чекають, створюючи відповідні умови. А для цього потрібна стратегія повоєнного відновлення. Розробку такої стратегії логічно було б розпочати з постановки питання про місію держави та її місце у міжнародному поділі праці»[4]. В.Панченко, доктор економічних наук, партнер консалтингової компанії KSP Strategies у своєму аналізі робить висновок, що «...завжди існують політичні інтереси потенційних донорів, які в ситуації нинішньої війни містять: конкуренцію між донорами-за доступ до українського ринку, її ресурсів, а з урахуванням геополітики може йтися про конкуренцію між США, Британією та ЄС за позицію титульного союзника) [5].

Результатами дослідження проекту під керівництвом та загальною редакцією В. Власюка, у співпраці українських експертів, науковців, підприємців, бізнес-об'єднань та асоціацій розвинуто ідеєю відродження економіки України через її індустріальний розвиток. Всі вони мають спільне переконання в необхідності індустріального розвитку держави. Ці переконання базуються на їхніх знаннях, життєвому досвіді ведення виробничого бізнесу, а також на досвіді міжнародної співпраці.[6] Автори

наголошують, що всякі серйозні успіхи країн у сфері економіки передбачали індустріальну трансформацію, за якою завжди стояла велика праця, професіоналізм і напружені зусилля суспільства. Україна повинна зробити те саме, якщо прагне досягти високого добробуту своїх громадян і зберегтись як держава. В останні десятиліття Україна здійснила регрес від індустріальної до аграрної країни. Втративши здатність до виробництва сучасних індустріальних товарів, вона дозволила сформуватись «економіці бідності» та потрапила у пастку країн з низькими доходами. Це необхідно змінити. Автори формулюють пропозицію суспільству здійснити в Україні новітній індустріальний розвиток. Він полягає у концентрації зусиль на побудові сучасної високотехнологічної обробної промисловості, яка, впливаючи на інші галузі, забезпечить структурну трансформацію всієї економіки країни. Така трансформована економіка буде здатна генерувати прискорене зростання та високий рівень доходів громадян в умовах глобальної конкуренції. Автори переконливо доводять, що «...в останні десятиліття Україна здійснила регрес від індустріальної до аграрної країни. Втративши здатність до виробництва сучасних індустріальних товарів, вона дозволила сформуватись «економіці бідності» та потрапила у пастку країн з низькими доходами. Це необхідно змінити.» [див там же]. Саме про це попереджав свого часу консультант Уряду України, відомий Норвезький вчений-економіст Ерік Райнерт [7]. Він стверджував, що багаті країни стали багатими завдяки поєднанню державного втручання, протекціонізму та стратегічних інвестицій, масштабу виробництва та покращення кадрового потенціалу, а також виробничих потужностей, а не завдяки вільній торгівлі. «Для економічного розвитку необхідні глибокі, якісні зміни не тільки економічного, а й суспільного устрою. Через те, що в багатьох бідних країнах поняття економічного розвитку було зведено до накопичення капіталу і перерозподілу ресурсів, економічна відсталість стала постійною рисою розуміння того, що краще мати в країні неефективний сектор обробної промисловості, ніж не мати його взагалі.» Вчений наголошує, що найбільш процвітаючі країни свого часу розвивали виробничі структури у тих областях, де було сконцентровано технологічний прогрес. Тобто, вони створювали ренту (прибуток, що перевищує нормальний рівень доходу), яка поширювалася на капіталістів у формі вищих прибутків, на робітників у формі вищих зарплат, і на уряд у формі великих податкових надходжень. За своєю суттю, стверджує вчений, «колоніалізм - це система, яка прагне не допустити розвитку цих ефектів у колоніях. А бідні країни спеціалізуються на видах діяльності, для яких типова хоча б одна з таких рис: по-перше, скоріше спадна, ніж зростаюча віддача (таким є сільське господарство); по-друге, вони позбавлені потенціалу для накопичення знань та технічного досвіду; по-третє, плоди цього накопичення замість того, щоб призводити до багатства самої країни, призводять до зниження цін на її продукцію для покупців з багатих країн. Те, що ми називаємо розвитком, є рентою, що

ґрунтується на знанні та технологіях, і цю ренту найчастіше підкріплює, а не навпаки, вільна торгівля між країнами, що стоять на різних рівнях розвитку. З цього випливає, що одні країни спеціалізуються на багатстві, інші відповідно до своєї порівняльної переваги – на бідності.» [7]. Думки Е.Райнерта проілюстровано на рис.1.

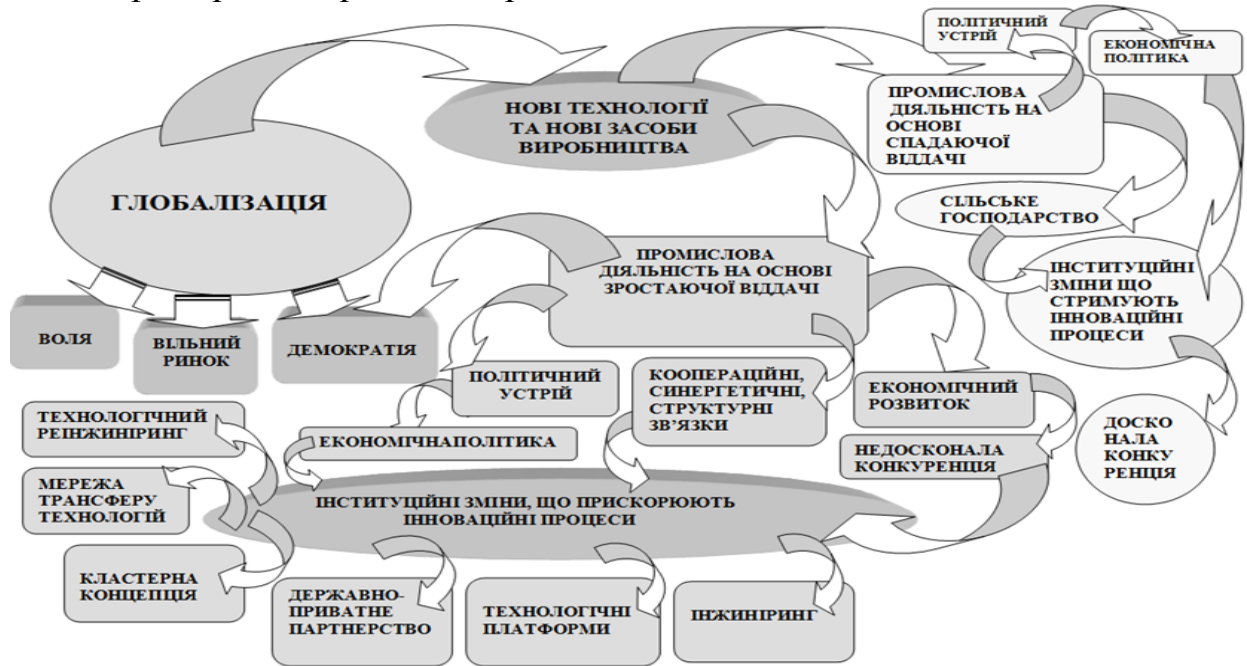


Рис.1. Наслідки глобалізації та їх вплив на сутність промислової політики.

Глобалізація породжує волю, вільний ринок і демократію, сприяє зародженню нових технологій та нових засобів виробництва. Завдяки останнім здійснюється промислова діяльність, яка може бути на основі зростаючої віддачі, або на основі спадаючої віддачі. Який шлях вибирає країна - залежить від політичного устрою та економічної політики. Від цього також залежать інституційні зміни, які або прискорюють інноваційний процес, або його стримують.

Економіка, як вид господарської діяльності, є основою для розвитку суспільства. Аграрною економікою, або аграрною цивілізацією, називають форму організації традиційної економічної системи з головуючим положенням аграрного сектора. В цьому секторі виробництво регулюється на основі сформованих традицій і звичаїв. Основу економіки складає сільське господарство, а промисловість відсутня або знаходиться на початкових етапах формування.

Громадський уклад характеризується жорсткою ієрархією, на ранніх етапах переважає громадська форма власності, а на більш пізніх - державна форма власності на землю. Виробництво служить для задоволення безпосередніх потреб. Темпи економічного зростання низькі. Дану стадію розвитку проходили всі народи нашої планети.

Зародження і розвиток промислового виробництва прискорює і деякі процеси в суспільстві. Тоді настає аграрно-індустріальна та індустріально-аграрна стадія. Частка промисловості в економіці поступово зростає. Індустріальна економіка (індустріальне суспільство) - це така стадія економічного розвитку суспільства, при якій у виробництві матеріальних благ першість належить видобутку природних ресурсів і промисловості. До даної категорії відноситься сьогодні більшість розвинених країн світу, де частка сільгоспвиробництва не перевищує 15% від загального внутрішнього валового продукту. Збільшується зростання чисельності міського населення, розвивається підприємництво.

Наступна стадія розвитку економіки – постіндустріальна. На цій стадії в результаті науково-технічної революції відбувається перехід пріоритетів від виробництва товарів до виробництва послуг. Характерними рисами постіндустріальної економіки є рушійна роль науки в економіці, а інформація і знання є виробничим ресурсом. Розширюються комунікаційні можливості суспільства і господарства, зростає роль інтелектуальних трудових ресурсів та посилюються процеси урбанізації.

Суспільство, що приходить на зміну індустріальному, все частіше позначають як економіку, засновану на знаннях {knowledge based economy). В умовах глобалізації зростаючі проблеми ініціюють формування нового етапу в розвитку економічних відносин - Smart (інтелектуальної) економіки. Перехід від одного системного рівня до іншого викликає якісні зміни всієї економічної системи, при цьому видозмінюються її функції, спрямованість і вектор розвитку, культурні цінності, основи відтворювального процесу. Тут мова йде не просто про адаптацію елементів системи до умов, що змінюються, а про радикальні перетворення системоутворюючих компонент, що забезпечують рух до нового діалектичного рівня, формування нових економічних відносин на інноваційній основі. Новітні технології вимагають формування інформаційної культури, а також створення гнучких організаційно-виробничих структур, які б сприяли адаптації та швидкій реакції на кон'юнктурні зміни.

Іншою причиною становлення Smart-економіки виступає глобалізація, яка ставить на чільне місце можливість збереження системної керованості і збалансованості за рахунок координації залежності окремих країн від глобального рівня розвитку світових процесів - політичних, економічних, фінансових і соціальних. Генезис Smart-економіки знаходиться в руслі концепцій постіндустріального та інформаційного суспільства, а також парадигми «економіки знань».

У 40-ві роки минулого століття американський економіст К. Кларк і французький соціолог Ж. Фурастьє сформулювали окремі положення постіндустріального суспільства і вважали, що в майбутньому в економіці значна частина робочої сили буде задіяна в сфері послуг і інформації.[8]Необхідність переходу до Smart (інтелектуальної) економіки

обумовлена глибинними причинами, що визначили вектор перетворення всіх сфер суспільства. Засновниками ж розгорнутої концепції постіндустріального суспільства є Д. Белл і А. Тоффлер. У їх трактуванні постіндустріальне суспільство є суспільство, де на перше місце висувається сфера нематеріального виробництва, де відбуваються серйозні зрушення: в економіці – зсув від обробних галузей до сфери послуг, а в технології провідну роль починають грати наукомісткі галузі промисловості [9]. Вітчизняні економісти, розглядаючи сучасне постіндустріальне суспільство, відзначають наступні його особливості: [10, с. 74-75]

- в структурі виробництва переважають інформаційні ресурси, тому не виникає притаманна традиційній економіці проблема розподілу обмежених ресурсів;

- в економіці все в більшій кількості виробляються високотехнологічні товари і послуги, внаслідок чого знижується залежність виробництва від країн - виробників промислової продукції;

- основним фактором економічного зростання стає реалізація людьми свого інтелектуального потенціалу, а найбільш прибутковими інвестиціями - інвестиції в людський капітал.

Усі ці особливості характерні для економіки сучасної України XXI ст., яка разом з усім світом увійшла в епоху четвертої промислової революції. [11]. Для неї характерне завершення етапу широкого впровадження технологій "епохи ІКТ" та наступас етап освоєння нових передових або проривних (frontier) технологій, що використовують переваги цифровізації та взаємодії, таких як штучний інтелект (ШІ), інтернет речей, великі дані, блокчейн, робототехніка, п'яте покоління мобільного зв'язку (5G), 3D друк, дрони, гена інженерія, нанотехнології, тощо. Для цього етапу характерні зрощення технологій, продуктів, галузей, інфраструктури, зміна економічної структури та інше. Усе це може мати суттєві наслідки для збільшення нерівності як між країнами, так і всередині країн за рівнем добробуту та іншими складовими людського розвитку, а це залежить від спроможності країн до освоєння передових/проривних технологій та впровадження пов'язаних з ними як технологічних, так і нетехнологічних інновацій (рис.2) [11].

Динаміка рейтингів України за чотирма підходами до оцінки спроможності до інновацій за 2014-2020 рр. дозволяє зробити висновок про відсутність активної політики та проривів у підтримці інноваційної діяльності як державою, так і бізнесом.

Основою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал, вища освіта, а також знання й результати наукових досліджень. У той же час, слабкі державні інституції, несприятливе середовище для ведення бізнесу та недосконала фінансова система заважають розкриттю підприємницького потенціалу, створюють перешкоди для комерціалізації інновацій та їх впливу на зростання ВВП. Україна

залишається протягом останнього десятиліття у групі країн з доходом нижче середнього (за групуванням країн Світовим банком).

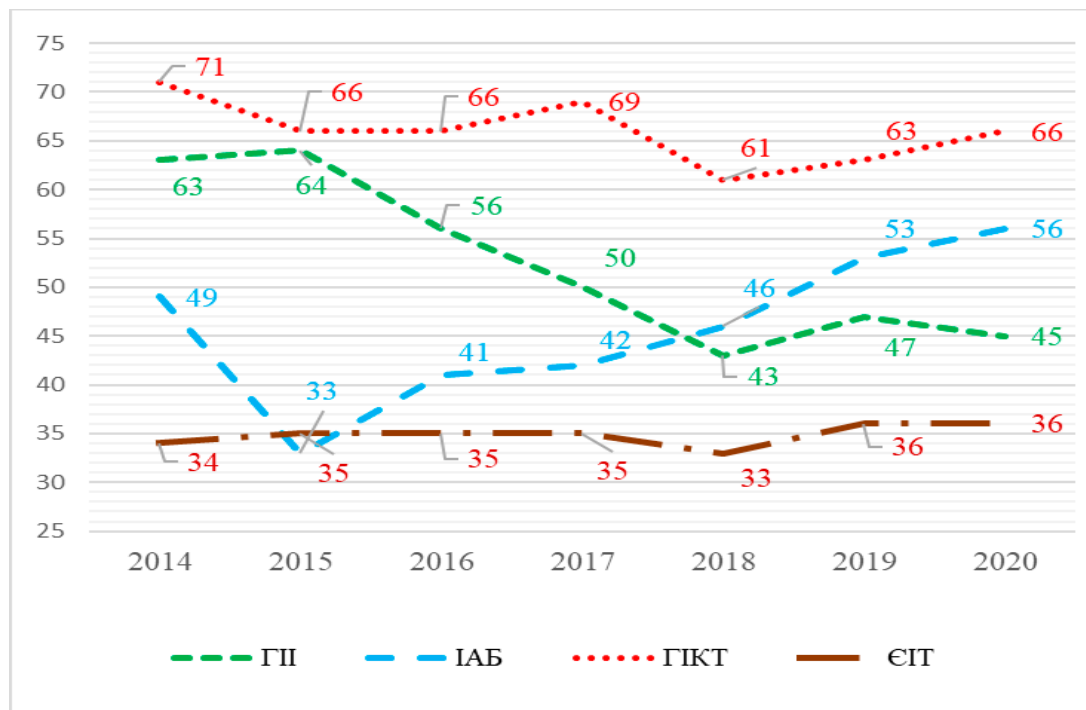
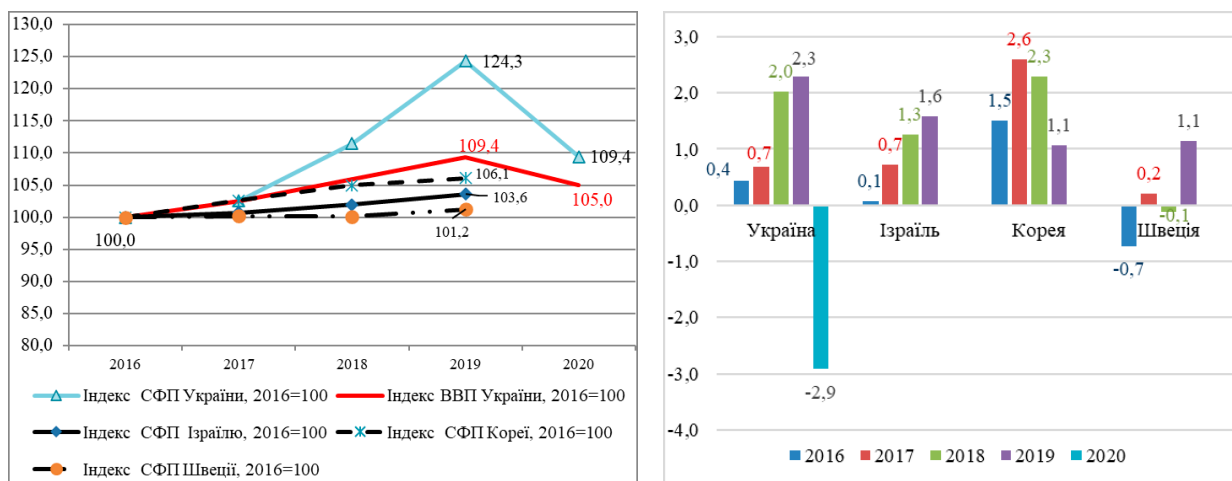


Рис. 2. Індеси інноваційної спроможності України – рейтинги.

Результати міжнародної оцінки інноваційних індикаторів України свідчать, що результативність інноваційної діяльності у 2019–2020 рр. знизилась за двома індексами (за Індексом інновацій Bloomberg(ІАБ) та за Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів(ГІКТ), незначно покращилася – за Глобальним інноваційним індексом(ГІІ), та залишилася на рівні попереднього року – за індексом Європейського інноваційного табло (ЄІТ). Проте сильними сторонами України залишаються знаннєві та технологічні результати, інноваційні зв'язки, людський капітал і дослідження, можливості приваблювання талантів, ринкові та нормативні можливості на ринку праці, інституції, креативність, проникнення високих технологій, навички. Людські ресурси – складова індексів, яка все ще залишається найбільш сильною стороною України. Повільна розбудова привабливої для дослідників та інженерів інноваційної екосистеми поряд із зниженням бюджетного фінансування освіти та науки може знищити цю перевагу нашої країни. На сьогодні одним з найбільш розповсюджених показників впливу науково-технічного прогресу на економічний розвиток країн є сукупна факторна продуктивність (СФП). Економічному зростанню можна сприяти або шляхом збільшення затрат праці та капіталу, що використовуються у виробництві, або шляхом підвищення ефективності використання ресурсів, тобто приросту СФП.

До основних чинників впливу на СФП у світі відноситься інноваційна діяльність, якій сприяють: міжнародний трансфер знань та технологій; діяльність малих інноваційних швидкозростаючих фірм; моделі організації виробництва товарів і послуг; рівень та динаміка цін на енергію та ресурси; підвищення рівня та якості освіти; кваліфікація робочої сили; інституційна якість інноваційного середовища; зростання обсягів витрат на науку та інновації, особливо бізнес-сектору; збільшення інвестицій у нематеріальні активи; активізація патентної діяльності тощо. У 2018–2019 рр. в Україні СФП була найвпливовішим фактором економічного росту (рис. 3-а) і додала 2,0–2,3 в.п. до індексу ВВП (рис.3-б), що на рівні країн ОЕСР з найбільшими темпами росту СФП і свідчило про ефективність інноваційної діяльності в Україні.



а)

б)

Рис .3. Динаміка ВВП в Україні та СФП в Україні та окремих розвинених країнах у 2016–2020 рр., % (2016=100) –а, та динаміка внеску СФП у темпи змін ВВП в Україні та окремих розвинених країнах у 2016–2020 рр. -б.

Джерело: дані Держстату України та ОЕСР (OECD Statistics)

У цілому, протягом останніх 20 років (крім кризових 2009, 2014–2015, 2020 рр.) СФП в Україні зростала із високими середньорічними темпами у 10,3 %. У всі кризові роки відбувалося падіння СФП із середньорічними темпами у 22,4 %, адже у такі роки підприємства намагаються вижити, а не вкладати кошти у підвищення ефективності використання ресурсів. Основними факторами, що сприяли зниженню СФП в Україні у 2020 р. стали, насамперед, політичні фактори та криза, викликана пандемією COVID 2019:

-уповільнення ділової активності внаслідок виборів Президента та Верховної Ради України у 2019 р., що характерно для України під час всіх президентських виборів;

-зменшення обсягів реалізації промисловими підприємствами високотехнологічного сектору та частки валової доданої вартості в обсязі випуску продукції цього сектору;

- спадний характер фінансування наукової діяльності – з 0,55% ВВП у 2015 р. до 0,41% ВВП у 2020 р. СФП, за результатами досліджень ОЕСР5, на пряму залежить від обсягів витрат на науку та інновації відносно ВВП, особливо, витрат бізнес-сектору;

- значна частка передачі результатів наукових досліджень і технологій без оформлення прав інтелектуальної власності, що значно здешевлює результати наукової діяльності. [11]

Негативні тенденції високотехнологічного сектору щодо зниження частки ВДВ у випуску продукції та ВВП створили передумови разом з ковідною кризою для зниження впливу наукової та інноваційної діяльності на економіку України у 2020 році: темпи змін СФП стали від'ємними. Економіка України практично вся знаходиться на низькотехнологічному рівні за світовими критеріями через незначні і спадні обсяги фінансування науки. Як результат, основою ВВП є низькотехнологічні ВЕД – із оптової і роздрібною торгівлі, сільського господарства, операцій із нерухомим майном, транспорту, складського господарства, добувної промисловості. Виробництво високотехнологічної продукції зростає за рахунок послуг, але їхня загальна частка у ВДВ України становить менше 10 %. Експорт продукції в Україні забезпечується переважно теж низькотехнологічною продукцією, частка високотехнологічних послуг зростає повільно і у найближчому майбутньому не дожене експорт сировинних та низького ступеню переробки товарів [11].

Основними галузями, які формують ВВП, залишаються: промисловість, торгівля та сільське господарство, а промисловий сектор відіграє ключову роль в економіці України та є дуже важливим фактором соціально-економічного розвитку.

Прогнози для української економіки дедалі оптимістичніші. Якщо на початку 2023-го Нацбанк очікував, що за підсумками року ВВП України зросте у кращому разі на 0,3%, то зараз регулятор вважає, що зростання ВВП у 2023 році становитиме 2,9%.[12]. Окрім Національного банку, свої очікування озвучив Уряд, який наголосив, що темпи зростання ВВП України за підсумками 2023 року можуть прискоритися до 4%. Інвестиційна компанія Dragon Capital у вересні поліпшила прогноз зростання української економіки на 2023 рік із 3% до 4,5%. Аналітики будують свої оцінки насамперед на активному відновленні економіки у I та II кварталах 2023 року. Рейтингове агентство Fitch ще влітку паралельно з рейтингом

України разом оновило й макропрогноз. Оцінка зростання ВВП поліпшилася до 3,5% проти 2%, які агентство пророкувало в січні 2023 року.

Світовий банк теж влітку переглянув прогноз зростання ВВП України на краще – з 2% до 3,3%.

Міжнародний валютний фонд Фонд очікує, що зростання ВВП України у 2023 році буде в діапазоні від 1 до 3%. Ще навесні МВФ не виключав, що цього року показник може скоротитися на 3%. Назвемо характерні фактори, на які спираються прогнози.

1. *Бізнес пристосувався до умов військового часу швидше, ніж очікувалося.* Про це свідчить Індекс ділових очікувань (ІОДА), який розраховує НБУ. У серпні 2023 р. він становив 49,3 пункту. Це майже нейтральний рівень, ближчий до позитивної зони. Для порівняння: у серпні 2022 р. цей індекс був на позначці 44,1 пункту.

2. *Відновлення електропостачання до весни 2023 року, а також налагодження логістики через сухопутні коридори допомогли повернутися в нормальний режим промисловості та агросектору.*

3. *Кардинально уповільнилися темпи зростання споживчих цін.* В основу державного бюджету на 2023 рік було закладено інфляцію на рівні 28%. Тепер і НБУ, і Мінфін вважають, що рівень інфляції 2023 року не перевищить 10,6%. На ситуацію із цінами, крім факторів, зазначених вище (відновлення ділової активності, ліквідація енергодефіциту), благотворно вплинули здешевлення палива, нарощування пропозиції продовольчих товарів (імпортних у тому числі) і незмінність тарифів на послуги ЖКГ. На додаток до цього НБУ припинив емісію гривні, яка зробила великий внесок у розкручування інфляції 2022 року.

4. *Україна продовжує отримувати фінансування з-за кордону.* За даними НБУ, потреби держбюджету, якому не вистачає внутрішніх надходжень (податків), за перше півріччя 2023 року майже на 37% покриті якраз за кошти іноземних партнерів. Сума іноземного фінансування за січень-червень становила \$23,6 млрд. За даними ВР у поточному році Україна має отримати \$42 млрд.

5. *Національний банк має достатньо сил, щоб балансувати валютний ринок.* Від початку літа курс на готівковому ринку наблизився до офіційного й досі не виходить за межі 38 грн/\$. На міжбанківському ринку НБУ погашає попит за рахунок інтервенцій. Добре, що золотовалютних резервів у нього для цього достатньо.

Їхній обсяг на початок вересня перевищував \$40 млрд.[13] **За прогнозом СБУ, ВВП України за 2023 рік може прирости на 3-4%.** Водночас, багато оцінок зводяться до того, що в другому півріччі 2023 року відбудеться стагнація. НБУ очікує, що в липні-вересні темпи зростання ВВП сповільняться до 4,6%, у жовтні-грудні – до 1,8%. Схожої думки дотримуються аналітики Dragon Capital та Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, попереджаючи про «суттєве уповільнення у

другому півріччі» [13]. Зрозуміло, що економіка не може нормально функціонувати, коли в країні відбуваються активні бойові дії.

Лева частка бюджетних витрат спрямована на безпеку та оборону, багато соціальних програм згорнуто, масштаби руйнувань і пошкоджень обчислюються сотнями мільярдів доларів, а невизначеність і колосальні воєнні ризики стримують надходження інвестицій. Тому можна стверджувати, що українська економіка залишається в режимі виживання [13].

Як свідчить проведений вище аналіз, для України характерні особливості аграрної, індустріальної та інтелектуальної економіки. Усі вони між собою тісно пов'язані та немає ніякого сенсу руйнувати будь-яку з них на користь іншої. З іншого боку, розвиток аграрного та виробничого секторів неможливо представити без інтелектуального підґрунтя. Із цього виходить, що в країні сформувалася та потребує подальшого розвитку нова система – індустріально-інтелектуальна економіка. Провідна роль в цій системі належить машинобудуванню. Його специфічна роль полягає в тому, що ця галузь виступає як утворюючий комплекс, що формує активну частину основних виробничих фондів практично в усіх галузях народного господарства, утримує виробничо – технічний потенціал на потрібному рівні та закладає основи для переходу до нового технологічного укладу. У той же час теперішній стан машинобудівного комплексу не здатний вирішувати нові масштабні задачі. Вітчизняні виробники поступають все більше позицій іноземним конкурентам не тільки на зовнішніх ринках а і на внутрішніх. Держава фактично відмежувалась від впливу на ці процеси. У розроблених стратегіях розвитку на найближчі 10 років як на державному, так і на регіональних рівнях віддається пріоритет аграрному сектору без визначення місця і ролі вітчизняного машинобудування. Разом з тим, розвиток процесів глобалізації супроводжується активізацією на світових ринках виробників машинобудівного обладнання на основі гнучких виробничих систем, робототехнічних комплексів, сучасних інформаційних технологій та розвитком кооперації у різних сферах виробництва на їх основі. Провідні виробники Японії, Китаю, Сінгапуру, Тайваню розміщують у країнах східної Європи свої філії, представництва та сервісні центри, активізують діяльність інжинірингових фірм із створенням виробництв та технологій «під ключ». Український ринок для цих виробників має певні ознаки привабливості.

Підприємства ОПК є невід'ємною частиною народного господарства країни. Під час воєнних конфліктів вони повністю переходять на випуск продукції, потрібної для її захисту. У той же час, для них повинна бути характерна виробнича гнучкість і у мирний час такі підприємства забезпечують нагайні потреби економіки. По-перше – це забезпечення

працездатного населення робочими місцями. По-друге, вони виконують роль містоутворюючих підприємств і забезпечують соціально-економічний розвиток міст та регіонів. По-третє, ці підприємства здатні випускати цивільну продукцію на основі подвійних технологій і насичувати внутрішній ринок продукцією, яка користується попитом у населення. Важливим фактором тут виступають програми імпортозаміщення.

Для того, щоб підприємства ОПК відповідали таким вимогам, вони повинні мати відповідний науково-технічний рівень у питаннях технології та організації виробництва, а їх цивільна продукція бути конкурентоспроможною. Нажаль, вітчизняні підприємства ОПК за останні двадцять років приведено у жахливий стан та для виконання зазначеної місії потрібно здійснити корінні перетворення (масштабний реінжиніринг) їх технічного і технологічного потенціалу. У другому десятилітті ХХІ століття загострилося воєнне протистояння та у світі швидкими темпами почали формуватися та реалізовуватися стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК держав з виробництва принципово нових систем озброєння, військової та спеціальної техніки (ОВСТ). Виникла потреба у розробленні лазерного, гіперзвукового, роботизованого та іншого озброєння з використанням штучного інтелекту, що суттєво змінює вимоги до виробничих систем. Компанії ОПК стали високо диверсифікованими як з розробок і виготовлення продукції військового та подвійного використання, так і цивільного призначення. Тобто, у країні існує промислове ядро для відродження індустріальної держави.

У концепції Державної цільової програми реформування та розвитку ОПК на період до 2020 року було зазначено, що найбільш оптимальним варіантом розвитку ОПК є «забезпечення технологічного розвитку оборонно-промислового комплексу за рахунок інвестиційно-інноваційної діяльності» [14]. Цим документом визнана необхідність забезпечення лідерства ОПК серед галузей промисловості, технологічне оновлення основних фондів, «...реструктуризація, реорганізація і корпоратизація підприємств ОПК та удосконалення системи управління таким комплексом» [14]. Передбачено також інші заходи, які на думку авторів дадуть змогу розширити внутрішній та зовнішній ринок продукції військового призначення та подвійного використання. Перевагами такого варіанта є: забезпечення технологічного розвитку підприємств ОПК за рахунок інвестиційно-інноваційної діяльності, у тому числі застосування офсетних схем та трансферу технологій, закупівля за кордоном ліцензій на виробництво окремих виробів; впровадження механізмів державно-приватного партнерства; збільшення частки приватних та іноземних фінансових ресурсів у реалізації проектів ОПК; зменшення навантаження на державний бюджет.

У документах стратегічного планування і наукових публікаціях щодо забезпечення безпеки і оборони України протягом 2014–2019 років [14,15] сформульовано пріоритетні напрями інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК.

Останні роки значну увагу приділено ресурсній підтримці профільних науково-дослідних установ і КБ, які мали багаторічний досвід створення ОВСТ, модернізації виробництв кінцевої оборонної продукції та збільшенню можливостей ремонтних підприємств. У червні 2018 року набув чинності Закон України «Про національну безпеку України», який, серед іншого, запроваджує: сучасну систему довгострокового (понад п'ять років), середньострокового (до п'яти років) та короткострокового (до трьох років) планування у сфері державної військово-промислової політики; проведення огляду оборонно-промислового комплексу, а також перелік нових документів, пов'язаних з функціонуванням та плануванням розвитку ОПК [16].

Слід враховувати, що, згідно із зазначеним Законом, формування та реалізація Стратегії розвитку ОПК України здійснюється на основі національного економічного, науково-технологічного і інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги в рамках військово-технічного співробітництва (ВТС) та міжнародної виробничої кооперації з виробництва товарів військового призначення (ТВП) і товарів подвійного використання (ТПВ). На практиці ж мають місце дві крайнощі в справі реформування ОПК України:

- копіювання Військово-промислового комплексу СРСР;
- гіпертрофоване перебільшення регуляторних можливостей ринкової економіки в оборонно-промисловій сфері;
- відсутність трансформаційних процесів для переведу підприємств на ринкові методи управління;
- використання застарілих технологій та їх збереження без позначення перспектив використання ;
- відсутність стратегії технологічного реінжинірингу виробничої бази.

До цього слід додати ще характерні для підприємств ОПК проблеми, які виникли за роки «незалежності» України: неповне використання і гостра потреба у збереженні інтелектуального і виробничого потенціалу підприємств ОПК в умовах їх виходу за критичний мінімум обсягу виробництва та зменшення оборонних замовлень нижче мінімально припустимого рівня.

Незважаючи на зазначені проблеми, можна стверджувати, що Україна має потужний промисловий комплекс, який функціонує у двох сегментах:

цивільному та оборонному. Для них характерні спільні риси, задачі та проблеми.

І хоча існує відмінність у поточних задачах виділених сегментів, кожний з них відіграє важливу роль в економіці України. Логічним постає питання щодо розробки стратегії їх реінжинірингу на спільній методологічній основі. Це поряд з суттєвою економією ресурсів створить можливість відродження міжгалузевих зв'язків і відродження конкурентоспроможного виробничого комплексу. Такий підхід виходить також із того, що формування нової системи економічних відносин буде супроводжуватися новою якістю міжгалузевих зв'язків.

В сучасній економічній теорії відбувається переосмислення різних, іноді протилежних, підходів у порозумінні економічних процесів міжгалузевої інтеграції. Сучасний стан економіки характеризується ускладненням форм і методів управління розвитком міжгалузевих зв'язків внаслідок політичних факторів, посиленням їх впливу на кінцеві результати функціонування підприємств, бізнес-формувань та виробничих комплексів. У той же час все більше розповсюдження отримує обґрунтування міжгалузевого виробництва як важливішої економічної категорії.

Висновки. 1. Існують різні підходи до формування моделі політики реформування господарства. Проведений аналіз свідчить про посилення уваги на організації форсайт-досліджень та інституційному супроводі форсайту у країнах ЄС. Розширюється практика проведення форсайт-досліджень і в Україні в умовах тих змін характеру розвитку світової економіки, що відбуваються під впливом реальних наслідків військового конфлікту, пандемії COVID-19 та на межі зміни чергових довгих циклів М.Кондрат'єва. Для України, де форсайт-дослідження мають обмежений характер, досвід країн, де форсайт став невід'ємною складовою стратегічного планування, є життєво необхідним. Це обумовлено перш за все посиленням конкуренції між національними та закордонними виробниками. Для багатьох країн, в тому числі для України, це означає банкрутство вітчизняних підприємств, насамперед, середньо- та високотехнологічних, які не здатні витримати конкуренцію з могутнішими корпораціями. Дедалі збільшуються масштаби міграції працездатного населення, перш за все осіб з високим рівнем людського капіталу, що скорочує можливості країни у сферах освіти, науки і виробництва і мультиплікативним чином впливає на темпи зростання економіки. У цих умовах надзвичайно важливим стає визначення національних орієнтирів майбутнього розвитку економіки, що актуалізує весь спектр форсайт-досліджень, тому у формуванні методології. У різних країнах форсайт базується на різних методологічних та організаційних принципах, але загальним є залучення громадськості до обговорення довгострокових прогнозів, стратегій

розвитку, розроблення спільного бачення майбутнього та шляхів його досягнення. По своїй суті форсайт є системою методів експертної оцінки стратегічних напрямів соціально-економічного та інноваційного розвитку та виявлення напрямів, здатних вплинути на розвиток суспільства в середньо - і довгостроковій перспективі. Технологія форсайту розвивається відповідно до вимог часу та створення нових методів та інструментів передбачення. Сучасна модель політики економічної відбудови України повинна спиратись на світовий досвід використання форсайт-методів та вітчизняний науково-технічний та інтелектуальний потенціал з головними ланцюгами в ній інноваційних виробничих кластерів. Сьогодні інститут кластерної політики може стати ефективним провідником України у глобальному світі та організаційною основою здійснення технологічного реінжинірингу.

Важлива роль у здійсненні цієї програми повинна бути відведена високотехнологічним підприємствам оборонно-промислового комплексу (ОПК) України. Саме їх слід визначити локомотивом масштабних зрушень в економіці країни та подальшому відродженні індустріальної держави. Участь у процесах реінжинірингу підприємств ОПК додає нового імпульсу у формуванні цілей, змісту і значення міжгалузевих зв'язків.

Список використаної літератури:

1. Кіндзерський Ю. В. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 2. С.101-117.
2. Попов О. В. Технологічний реінжиніринг промислових підприємств. Монографія. Харків, «Центр поліграфії». 251 с.
3. URL: https://biz.censor.net/columns/3404272/plan_marshalla_yak_vidbuvalasya_pislyavoyenna_vidbudova_nimechchyny_novikov
4. Резнікова Н. В., Панченко В. Г. *Яким насправді має бути план економічної відбудови України? Чому не слід переоцінювати досвід минулого.* [Тиждень, 22 квітня 2022]. URL: https://ukrrudprom.ua/digest/YAkim_naspravd_ma_buti_plan_ekonomichno_vdbudovi_Ukrani_poyasnyu.html
5. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/16/684116>
6. *Економічне відродження через індустріальний розвиток України.* Харків: Повноколір, 2020. 432 с.
7. Райнерт Э. С. *Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными.* ВШЭ, 2007.
8. Постіндустріалізм уже на порозі... Ось вона наша дилема: прокат чи супутники? *Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тиждень «Персонал плюс».* 17 - 23 жовтня 2007. № 40 (243). URL: <http://www.personal-plus.net/243/2581.html>
9. Белл Д. *Прихід постіндустріального суспільства.* URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bell.html>.
10. *Стратегічні виклики XXI століття суспільству та модернізаційний проект Економіки України* / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Е. Кваснюка. К. Фенікс, 2007. 544 с.
11. Писаренко Т. В., Куранда Т. К., Кваша Т. К. та ін. *Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка.* К. УкрІНТЕІ, 2021. 39 с.
12. URL: <https://mind.ua/publications/20262529-plyus-3-4-zrostannya-vvp-u-2023-roci-shcho-prorokuyut-ukrayinskij-ekonomici-nbu-kabmin-ta-eksperti>
13. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/ekonomika-ukrajini-u-minfini-podililisyaprognozomshchodo-vvp-u-2023-roci-12389355.html>

14. Концепція Державної цільової програми реформування та розвитку ОПК на період до 2020 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/aws/show/19-2016-p> авершин

15. Мехович С. А. *Регіони України: стратегія і політика розвитку. Монографія*. Харків, ТОВ «Планета –принт», 2016. 436 с.

16. Закон України «Про національну безпеку України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

References:

1. Kindzerskyi Yu.V. Povoienne vidnovlennia promyslovosti Ukrainy:vyklyky ta osoblyvosti polityky. *Ekonomichniy analiz*, 2022, Tom 32, № 2, pp. 101-117.

2. Popov O. V. *Tekhnolohichniy reinzhynirnyh promyslovykh pidpriemstv. Monohrafiia*. Kharkiv, «Tsentr polihrafiy», 251 p.

3. Available at: https://biz.censor.net/columns/3404272/plan_marshalla_yak_vidbuvalasya_pislyavoyenna_vidbudova_nimechchyny_novykov

4. Reznikova N. V., Panchenko V. H. *Yakym naspravdi maie buty plan ekonomichnoi vidbudovy Ukrainy? Chomu ne slid pereotsiniuvaty dosvid mynuloho*. [Tyzhden, 22 kvitnia 2022]. Available at: https://ukrrudprom.ua/digest/YAkim_naspravd_ma_buti_plan_ekonomchno_vdbudovi_Ukrani_poyasnyu.html

5. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/16/684116>

6. *Ekonomichne vidrodzhennia cherez industrialnyi rozvytok Ukrainy*. Kharkiv. Povnokolir, 2020. 432 p.

7. Rainert E. S. *Kak bohatie strani staly bohatimy, y pochemu bednie strani ostaiutsia bednymi*. VShE, 2007.

8. Postindustrializm uzhe na porozhi... Os vona nasha dylema: prokat chy suputnyky? *Vseukrainskyi zahalnopolitychnyi osvitianskiy tyzhnevnyk «Personal plus.»*, 17 - 23 zhovtnia 2007, № 40 (243). Available at: <http://www.personal-plus.net/243/2581.html>

9. Bell D. *Prykhid postindustrialnoho suspilstva*. Available at: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bell.html>.

10. *Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta odernizatsiinyi proekt Ekonomiky Ukrainy / Za red. akad. NAN Ukrainy V.M. Heitsia, akad. NAN Ukrainy Semynozhenka, chl.-kor. NAN Ukrainy B.E. Kvasniuka. K. Feniks, 2007. 544 p.*

11. Pysarenko T. V., Kuranda T. K., Kvasha T. K. ta in. *Stan naukovo-innovatsiinoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi: naukovo-analitychna zapyska*. K. UkrINTEI, 2021. 39 p.

12. Available at: <https://mind.ua/publications/20262529-plyus-3-4-zrostannya-vvp-u-2023-roci-shcho-prorokuyut-ukrayinskij-ekonomici-nbu-kabmin-ta-eksperti>

13. Available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/ekonomika-ukrajini-u-minfini-podililisyaprognozom-shchodo-vvp-u-2023-roci-12389355.html>

14. *Kontsepsiia Derzhavnoi tsilivoi prohramy reformuvannia ta rozvytku OPK na period do 2020 roku*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/aws/show/19-2016-p> авершин

15. Мехович С. А. *Регіони України: стратегія і політика розвитку. Монографія*. Харків, ТОВ «Планета –принт». 2016. 436 с.

16. Закон України «Про національну безпеку України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Надійшла до редакції 15.06.2023р.